

VERNET, Eulàlia i VERNET, Mariona (eds.)

Ordo Virtutum. Hildegarda de Bingen: Estudi, edició crítica i traducció

Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2018, 216 p.

ISBN 978-84-9168-018-5

D'ençà del ferm pas fet per Peter Dronke durant la dècada de 1970 de rescatar de l'oblit el valor de la figura d'Hildegarda de Bingen i la seva obra, l'interès per l'oblada benedictina ha anat augmentant arreu d'Europa i, ens atrevirem a dir, del món, si atenem les publicacions que s'hi van començar a referir d'una manera o altra a partir de llavors. És clar, a més, que el reconeixement atorgat pel Papa Benet XVI l'any 2012, que la distingia com a doctora de l'Església, ha contribuït a continuar acreixent aquesta insòlita fama, tenint en compte l'escassa difusió de què han estat objecte la majoria d'autors medievals.

No obstant això, alguns dels seus textos encara romanen poc estudiats, probablement eclipsats per les riquíssimes imatges dels llibres de visions i la continuïtat que pot oferir la *Symphonia Armonie Celestium Revelationum* —títol del recull de cançons litúrgiques conformat al llarg dels anys per l'abadessa— en el context de la poesia religiosa medieval. Malgrat les atencions dedicades pel mateix Peter Dronke i, entre d'altres, Margot Fassler, una d'aquestes obres deutes encara d'un estudi aprofundit era l'*Ordo Virtutum* (en endavant, *OV*), un melodrama que enfronta les Virtuts eclesiàstiques i el Diable al voltant d'una Ànima personificada. Les germanes Vernet dediquen el volum aquí ressenyat a suplir aquesta falta, incloent-hi a més, com hom pot deduir a partir del títol, una nova edició crítica i una meravellosa traducció anotada al català.

Tant l'Eulàlia Vernet com la Mariona Vernet, doctores en Filologia Semítica i Filologia Clàssica, respectivament, fa anys que es dediquen a la interpretació teatral d'aquesta obra en tant que integrants del conjunt vocal Ardit Ensemble, que al llarg del darrer lustre ha dut a escena regularment l'*OV*. El coneixement que en tenen, doncs,

incorpora l'experiència escènica del text, moltes vegades al costat de grans especialistes en la música hildegardiana, com ara la soprano Catherine Schroeder. A això, a més, cal afegir-hi tot el bagatge previ de totes dues en la recerca relativa a qüestions de l'àmbit medieval, moltes de les quals es refereixen a la recepció i l'ús dels motius bíblics d'arrel semítica per part dels literats de l'època. La present monografia, com veurem, incorpora aquests dos factors d'una manera molt innovadora, atès que completa la visió de l'obra i n'ofereix perspectives originals.

La publicació s'obre amb un pròleg del prevere Jordi-Agustí Piqué i Collado, benedictí especialista en música litúrgica, que encoratja a llegir l'*OV* i en lloa la present edició amb traducció. El segueix un prefaci i una introducció molt sintètics, mitjançant els quals les autores pretenen justificar les bases de la seva empresa i establir la distribució que seguirà en endavant la monografia, en la qual disposen quatre grans blocs: una notícia biogràfica i bibliogràfica d'Hildegarda de Bingen; un estudi del drama presentat; l'edició crítica amb traducció acarada, i, finalment, les conclusions del treball.

Respectant aquest mateix esquema, doncs, allò que primer se'ns hi presenta és una breu semblança de l'abadessa benedictina: la seva trajectòria vital és tractada d'una manera molt concisa, però que ressalta els episodis clau que la pròpia abadessa va voler establir com a més importants en la seva formació espiritual. S'hi ofereix, doncs, el que podríem anomenar «una constel·lació vital», en la mesura que recull els passatges més rellevants per reconèixer la personalitat de l'autora de l'*Ordo*. Malgrat el que podria semblar, probablement és respectant els mateixos episodis que Hildegarda va destacar com la seva vida el que hi queda relatat més clarament, ja que

la resta són de caràcter més obscur i, en tot cas, encara subjectes a un debat acadèmic que, si s'hi inclogués, no faria sinó entenebrir aquest punt. Les autores del present estudi, doncs, prioritzen de manera molt encertada la concisió i la claredat en aquest aspecte biogràfic, aturant-se en els episodis que així ho demanen, amb notes que van des de completar informació relativa a l'administració eclesiàstica de l'època fins a realitzar un recorregut a través dels intents de canonització de l'abadessa.

Quant a la nota bibliogràfica de la producció hildegardiana, aquesta és necessàriament més exhaustiva, en la mesura que, per motius obvis, aquí sí que s'hi inclouen tots els títols coneguts. El tractament, això no obstant, segueix les mateixes premisses bàsiques que la notícia biogràfica, destacant els aspectes clau dels diferents textos i traçant les particularitats d'alguns dels que s'hi presenten. A més de ser-hi citades totes les obres —fet que, malgrat el que pugui semblar, no és tan habitual—, incorpora imatges de diversos manuscrits de l'alfabet de les *litterae ignotae*, respecte a les quals les pròpies autores s'atreveixen a compartir la seva opinió, en la mesura que d'alguna manera remet a qüestions afins a les que comporta l'*Ordo*: «Hildegarda molt probablement intentà posar en escrit un llenguatge espiritual que sentia a través de la seva oïda interior durant les seves visions i audicions, el llenguatge emprat pels àngels i els éssers espirituals» (p. 31).

Una vegada aclarits els marcs biogràfics i bibliogràfics, l'estudi passa a centrar-se exclusivament en l'obra teatral presentada, dividint la seva atenció entre el contingut i l'argument del drama, l'estructura, els personatges, la representació, el text i, finalment, la tradició manuscrita. Tots aquests aspectes són abordats amb una cura rigorosa i una passió dignes de lloança, ja que la devoció envers la figura de la santa que palesen les autores serveix per salvar les dificultats d'un text d'aquest tipus. És en aquesta part on més aportacions incorporen les autores, tant en referència a aspectes

filològics com musicals. Així, per exemple, malgrat que s'hi respecti la separació en actes proposada a les edicions prèvies fetes per M. Böckeler i P. Dronke, aquí s'ofereix, al contrari que en aquelles, una interpretació extensa del bellíssim epíleg que clou el drama, segons la qual aquest cant final sintetitza la història de la humanitat seguint el pas bíblic, i ho fa des d'una posició extemporània, imbuït de la coneixença divina, de manera que abracci alhora els dos grans corrents que s'han estat atribuint tradicionalment a Hildegarda: la mística i l'escriptura profètica.

A l'estudi s'hi aborda també l'enorme i evident influència de certs textos bíblics en l'obra. Si l'abadessa de Rupertsberg sovint recorre a paràboles en els llibres de visions, seguint l'exemple dels escrits neotestamentaris, en l'*OV* tota aquesta arquitectura retòrica queda condensada i únicament en resten imatges metafòriques d'alt abast poètic que denoten un pensament enormement associatiu. D'altra banda, l'abundància del lèxic vegetal, de la brillantor i la plenitud, remet inevitablement a l'Antic Testament. Per aquest motiu és molt interessant l'anàlisi que fan les autores dels motius bíblics més rellevants que apareixen en el text, distribuïts segons la pertinença a l'Antic Testament o al Nou Testament, i que van des de les rescloses del cel del *Gènesi* fins a la menció de l'antiga serp de l'*Apocalipsi*. Aquesta semblança, encara que no s'havia classificat tan clarament, havia estat notada també anteriorment per tothom qui s'havia apropiat a l'obra. Tanmateix, la relació que proposen les autores de l'estudi no es limita únicament a aprofitar-ne les imatges, sinó que n'hi troben una de més íntima, que té a veure amb la versificació del drama, que fins ara havia estat presa com a vers lliure *avant la lettre*. No sembla el cas, com bé repliquen les professores Vernet en aquest estudi; Hildegarda sembla que més aviat va adaptar les estructures poètiques del vers semític que ella hauria de trobar en la *Vulgata*. Aquesta tradició, fermament vinculada al cant, seria l'origen primer dels versos que

trobem a l'obra, tal com palesen els diversos paral·lels que s'ofereixen en l'estudi.

Hi ha també un apartat dedicat al llatí de l'autora. És significatiu en la mesura que ningú havia estudiat prèviament les particularitats de la llengua de l'obra, per bé que resulten certament interessants. Mitjançant aquesta anàlisi, breu però aprofundida, les autores arriben a la conclusió que el polític llatí de la santa és degut a un bon coneixement dels textos sagrats o patristics —les grans divergències respecte al llatí clàssic que mostra es troben també en la *Vulgata*— i que, lluny de caure en certs vicis del llatí medieval, mostra una elegància únicament distorbada per la influència de la seva llengua materna, l'alt alemany mitjà.

No obstant això, a banda de propostes hermenèutiques i formals que justifiquen aquesta nova edició, hi trobem també qüestions relatives a l'edició crítica relacionades amb la curiosa lectura dels manuscrits. Pel que fa als personatges de l'obra, hi ha una atenció especial sobre les Virtuts, en la mesura que una anàlisi en paral·lel dels textos continguts en l'*Scivias* permet oferir un quadre que en mostri les concordances, molt rellevants en la majoria dels casos. Fent servir la inducció lògica a través del mètode comparatiu, les autores arriben a la conclusió que el nom de la virtut raspat al *Riesencodex* —que apareix sota el nom de *Caritas* a l'altre manuscrit de referència, el de la London Library (Add. 15102, f. 2072-2215), probablement a causa d'una errada del copista— no correspon a la *Disciplina* que va restituir Böckeler i que Dronke va acceptar, sinó que respon millor a les característiques de la *Gratia Dei*, que a més s'adequaria a l'espai corresponent, on s'intueixen dues paraules. D'altra banda, seguint aquesta línia que pretén restituir les llacunes en la transmissió del text, la seva versificació queda refeta per complet, ja que les autores prenen com a referència les ratlles diagonals presents al *Riesencodex*, a fi de disposar els versos d'acord amb un criteri amb més evidència textual que no pas l'anterior, fent manifesta a més aquesta

circumstància, ja que les ratlles diagonals queden marcades al text quan així apareixen en el manuscrit. Així, al Diable també li és concedida la capacitat de parlar en vers, a causa d'aquesta mateixa evidència, de manera que imiti la parla de les Virtuts i la seva seducció sigui encara més convincent, alhora que aquest fet posa encara més èmfasi en la concepció del cant com a porta d'accés a la divinitat que Hildegarda havia descrit arreu.

L'aparat crític cobra una mica més d'importància, si fos possible, respecte a l'anterior edició de referència, ja que s'hi inclouen alguns paral·lels escripturals més, i per establir el text les autores en tenen en compte totes les versions disponibles, tant els manuscrits que ja feia servir l'edició de Dronke com els fragments corresponents de l'*Scivias* trobat al *Riesencodex*. A més, en la disposició del text, a banda d'haver-hi les esmentades ratlles per marcar el salt de vers, també s'hi inclou la numeració de l'edició de Dronke entre parèntesis quadrats, de manera que la consulta, en cas que n'hi hagi, acabi de ser més clara. Quant a les notes de la traducció, en general són poc prolífiques i dirigides principalment a aclarir les metàfores més arrelades a la tradició bíblica o a oferir-ne una ampliació, encara que també hi trobem propostes interpretatives dels passatges menys evidents del text. Igualment, l'experiència de les autores en la posada en escena d'aquesta meravellosa peça teatral fa que les indicacions respecte a aquesta qüestió, en l'apartat final de l'estudi, siguin enormement interessants, ja que s'hi tracta l'exigència de l'entonació necessària per al cant —i la preciosa melodia que en resulta—, com també les més que probables caracteritzacions de cadascun dels personatges.

En resum, doncs, estem davant d'una edició que, encara que només disti una dècada respecte de l'anterior, està plenament justificada, a causa de la incorporació dels fragments de l'*Scivias* a la constitució del text i les novetats aportades en la seva disposició. Només per aquesta nova edició

ja seria un treball elogiable. Tanmateix, un estudi introductori que, a més d'oferir un estat de la qüestió, obre un ventall de noves perspectives com les que trobem en aquest volum és de consulta obligada, sense oblidar la cuidada traducció al català i, a més de tot això, l'abundant presència d'imatges arreu, sempre per complementar allò que s'explica al text, així com l'apèndix final amb la nota-

ció musical de l'*OV*. Cal, doncs, congratular les dues autores per una tal aportació als estudis hildegardians.

Javier de Prado García
Universitat Autònoma de Barcelona

JUAN CASTELLÓ, Jaume

Eros gai (Antologia Palatina, Llibre XII)

Introducció de Sergi Grau; traducció de Jaume Juan Castelló

Martorell: Adesiara Editorial, Aetes 32, 2018, 267 p.

ISBN 978-84-16948-19-2

Aquest llibre conté la primera traducció completa en llengua catalana dels epigrames que formen el llibre XII de l'*Antologia Palatina*. La traducció és obra de Jaume Juan Castelló i és precedida per una introducció a càrrec de Sergi Grau. Fins aquest moment, els interessats en aquest recull d'epigrames, de contingut homeròtic, havien de recórrer a traduccions i estudis en altres llengües, com ara, en castellà, l'obra de G. Galán i M.A. Márquez, *Epigramas Eróticos Griegos. Antología Palatina. Libros V y XII* (Alianza Editorial, 2001) i la de R. González, *Poemas de amor efébico. Antología Palatina. Libro XII* (Ediciones Akal, 2011); o bé, en llengua francesa, la traducció de R. Aubreton, F. Buffière i J. Irigoin, *Anthologie Grecque. Anthologie Palatine. Tome XI. Livre XII*, publicada l'any 1994 per la col·lecció francesa «Les Belles Lettres», per citar-ne alguns exemples.

El llibre està dividit en tres parts: una introducció (p. 7-38), una selecció bibliogràfica (p. 39-42) i, per últim, la traducció dels poemes pròpiament dits (p. 43-251), completada amb unes notes finals (p. 253-267).

A la introducció, Grau hi desenvolupa tres eixos temàtics principals. En primer lloc, s'hi contextualitza l'*Antologia Palatina* en el seu eix de producció i transmissió

(p. 7-15). S'hi inclou un breu recorregut per les recopilacions d'epigrames més importants de l'Antiguitat, començant per la *Garlanda* de Melèagre, la *Corona* de Filip i el *Cercle* d'Agàtias, fins arribar al punt àlgid del renaixement bizantí amb la recopilació per part de Constantí Cèfalas, vers l'any 900 d.C., de la seva *Antologia*, d'on sorgeix l'*Antologia Palatina*.

En segon lloc, hi trobem un breu però complet recorregut pels «camins de l'homosexualitat masculina» a l'Antiga Grècia (p. 15-31). Grau hi defineix molt bé en què consistien les relacions pederàstiques en el món grec, fent esment dels dos aspectes que les caracteritzaven: d'una banda, la seva finalitat pedagògica i política, atès que per mitjà de la iniciació sexual es buscava la integració del jove en el món adult de la *pólis*, i, de l'altra, la dissimetria, que es reflectia en la passivitat i la submissió sexual —i no sexual— de l'amat vers l'amant. En aquest mateix apartat es dediquen unes pàgines a parlar de l'evolució d'aquesta pedagogia que, sobretot a partir de l'època clàssica, conviu amb ensenyaments de retòrica i de filosofia, i que comença a ser una pràctica regulada per l'intercanvi econòmic. El fet que aquest tema s'introdueixi al voltant de la pedagogia grega és una aportació nova, ja que en altres edicions només es